

LAURENCE DECOUSU

**PIERDEREA DUHULUI SFÂNT ȘI REDOBÂNDIREA SA
ÎN BISERICA PRIMARĂ**

*Reprimirea ereticilor și a penitenților în Apus
din secolul al III-lea până la Sfântul Grigorie cel Mare*

Traducere din limba franceză
PAULA ILAȘ

Carte tipărită cu binecuvântarea
Înaltpreasfințitului
TEOFAN
Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

Doxologia
Iași, 2020

Cuprins

Nota editorilor	9
Mulțumiri	11
Prefață	13
Tabelulul ilustrațiilor	17
Lista abrevieri	19
Introducere	21
1 Introducere în problematică	21
2 Metoda	25
3 O dilemă printre exegeți	27
4 Un domeniu uitat în dezbateri: reprimirea penitenților	29
5 De ce o dilemă rămasă fără soluție?	31
6 Planul de studiu	34

PRIMA PARTE

1 Disputa baptilmală din secolul al III-lea: contextul african	41
1.1 <i>De rebaptismate</i> : un document puțin cunoscut, dar indispensabil, provenit din disputa africană	41
1.2 Originea și datarea tratatului <i>De rebaptismate</i> : starea problemei	43
1.3 Disputa baptilmală din secolul al III-lea	46
1.3.1 Principalele evenimente ale disputei	46
1.3.2 Motivul disputei: ce-i de făcut în privința convertiților novațieni?	49
1.3.3 <i>Nova quaestio</i> : două tradiții rivale pe pământ african	52
1.4 Două blocuri geografice rivale în procesul încreștinării Africii romane	55
1.4.1 Formarea și desprinderea provinciilor mauritane romane ...	58
1.4.2 Izvoarele literare	60
1.4.3 Izvoarele arheologice	61
1.4.4 Originea creștinismului mauritan	63
1.5 Elementele interne din lucrarea <i>De rebaptismate</i> în favoarea unei origini africane a autorului ei	72
1.5.1 Un episcop originar nici din Numidia, nici din Africa Proconsulară	72
1.5.2 Destinatarii tratatului: un alt indiciu în favoarea unei origini africane a autorului	74
1.5.3 Elemente interne în vederea unei datări temporale	77

1.6 Concluzii	79
2 Contribuția inedită a tratatului <i>De rebaptismate</i> la reprimirea în Biserică a ereticilor și a penitenților	81
2.1 Starea problemei	81
2.1.1 Diferitele opinii ale autorilor moderni	82
2.1.2 Primirea în Biserică a ereticilor și teologiile mirungerii: motivele unui disconfort nelămurit	87
2.2 Corespondența Sfântului Ciprian	92
2.2.1 Punerea mâinilor <i>in paenitentiam</i> în cazul penitenților, la Sfântul Ciprian	93
2.2.2 Punerea mâinilor <i>ad accipiendum Spiritum Sanctum</i> , la Sfântul Ciprian	98
2.3 Contribuția lucrării anonime <i>De rebaptismate</i>	102
2.3.1 Statutul canonic al ereticilor: penitenți	102
2.3.2 Primirea penitenților, în lucrarea <i>De rebaptismate</i>	113
2.4 Concluziile primei părți	121
2.4.1 Ritualurile săvârșite în cazul primirii în Biserică a ereticilor și a penitenților <i>catholici</i>	121
2.4.2 Punerea mâinilor <i>ad accipiendum spiritum sanctum</i> , repetabilă; botezul și ungerea postbaptismală, irepetabile	122
2.4.3 Motivele repetării punerii mâinilor <i>ad accipiendum spiritum sanctum</i> : redobândirea Duhului Sfânt pierdut sau nedobândit de păcătos	123

PARTEA A DOUA

3 Primirea în Biserică a novațienilor	135
3.1 Schisma lui Novațian din secolul al III-lea	135
3.2 Lipsuri în practica botezului din comunitățile novațiene?	136
3.2.1 Mărturia lui Dionisie al Alexandriei	137
3.2.2 Practica botezului novațian în Africa, în secolul al III-lea	139
3.2.3 Mărturiile lui Pacian al Barcelonei și ale lui Teodoret al Cirului	139
3.3 Novațian: un botez fără punerea mâinilor și o hirotonie fără mirungere! Întrebări cu privire la punerea mâinilor	142
3.3.1 Hirotonia și harul Duhului Sfânt în primele secole	144
3.3.2 Harul Duhului Sfânt și „continuitatea preoției” în perioada patristică	159
3.3.3 Concluzii despre folosirea epiclezelor în cadrul hirotoniei și a botezului, după secolul al III-lea	170
3.4 Reprimirea în Biserică a novațienilor în Apus până în secolul al V-lea	172

3.4.1 Canonul 8 al Sinodului de la Arles din 314	173
3.4.2 Scrisoarea papei Siriciu către Himerius al Tarragonei din 385	174
3.4.3 Sinodul de la Roma din 386/387 și reprimirea în Biserică a clericilor novațieni	176
3.4.4 Clericii novațieni și <i>χειροθεσία</i> în canonul al 8-lea de la Niceea	195
3.4.5 Scrisoarea papei Inocențiu I către Victriciu de Rouen	205
3.4.6 Colecția canonică a Sinodului al II-lea de la Arles	207
3.5 Novațienii și dobândirea Duhului Sfânt după secolul al V-lea	208
4 Primirea în Biserică a donatiștilor	211
4.1 Originea schismei donatiste și răspândirea ei	211
4.2 Primirea în Biserică a donatiștilor în Africa	214
4.2.1 Primirea în Biserică a donatiștilor potrivit izvoarelor canonice	214
4.2.2 Primirea în Biserică a donatiștilor la Fericitul Augustin	234
4.3 Primirea în Biserică a donatiștilor în Galia	272
4.3.1 Colecțiile canonice ale Sinodului de la Arles din 314	272
4.3.2 În Africa Narbonensis, la mijlocul secolului al V-lea	274
4.3.3 La Lyon, la începutul secolului al VI-lea	277
4.4 Donatiștii din Hispania	282
4.5 Concluzie	284
5 Primirea în Biserică a arienilor	287
5.1 Cine sunt arienii?	288
5.1.1 Arieni romanității creștine	289
5.1.2 Arieni de origine germanică: goții federați	298
5.2 Primirea în Biserică a arienilor de origine romană	301
5.2.1 <i>Altercatio Luciferiani et Orthodoxi</i> a lui Ieronim	301
5.2.2 <i>Libellus precum</i> a lui Faustin și Marcelin	312
5.2.3 Ezitări în Hispania cu privire la validitatea botezului arian	316
5.2.4 Consemnarea din <i>Liber Pontificalis</i> despre papa Silvestru și <i>Constitutio Sylvestri</i>	318
5.3 Primirea în Biserică în Apus a arienilor de origine germanică	322
5.3.1 Scrisoarea lui Inocențiu I către Alexandru al Antiohiei din 414	324
5.3.2 Vandalii în Africa	332
5.3.3 Primirea în Biserică a arienilor de origine barbară în Galia și în Hispania	337
5.3.4 Poziționările romane din secolul al V-lea până în secolul al VII-lea	378
Concluzii	397
1 O ruptură care datează din perioada medievală	398

2 Care sunt provocările actuale în interiorul Bisericii Catolice?	405
3 Provocări ecumenice	427
4 În încheiere... ..	434
Anexe	437
1 Lista neexhaustivă a textelor despre pierderea și redobândirea Duhului Sfânt de către păcătos	437
2 <i>Liber ordinum</i> -ul hispanic	449
Bibliografie	453
1 Izvoare vechi	453
2 Lucrări critice și ediții folosite	463
Indici scripturistici	483
Indice general	485

Nota editorilor colecției *Patristica*

Lucrarea de față reprezintă un studiu despre pocăință, pierderea Duhului Sfânt și reprimirea în Biserică a celor care s-au lepădat de credință urmând, în principal, coordonatele teologiei patristice apusene și ale istoriei Europei Occidentale. Pe de altă parte, prin publicarea traducerii acestei cărți, am dorit să le oferim cititorilor români o abordare exemplară, din punct de vedere științific, a problematicilor amintite mai sus, pentru ca acest demers să fie un imbold pentru teologii ortodocși, un îndemn pentru ca patrologii răsăriteni să scrie, la rândul lor, un studiu despre cum s-au raportat Părinții Bisericii din Răsărit la problematica pierderii Duhului Sfânt și reprimirea în Biserică a celor care au apostat.

Mulțumiri

Mulțumirile mele se îndreaptă, în mod deosebit, către domnul profesor Marcel Metzger de la Universitatea din Strasbourg, care a fost coordonatorul științific al lucrării și care s-a dovedit un sprijin ferm și consecvent de-a lungul acestor ani postdoctorali de muncă și cercetare. Sugestiile sale înțelepte și observațiile remarcabile m-au ajutat să înțeleg mai bine procesul de formare și de funcționare a obiceiurilor din Biserica primară în materie de practică liturgică. Dincolo de respectul profund pe care îl am față de domnia sa, aș dori să profit de această ocazie ca să-i mulțumesc pentru întreaga lui activitate, concretizată în lucrări referitoare la istoria creștinismului primar și a liturgicii din această perioadă. Scrierile sale, în realitate, au facilitat o mai bună cunoaștere a cultului creștin și a mecanismelor de funcționare a acestuia; ele oferă informații prețioase pentru multe dintre provocările teologice și pastorale ale Bisericii actuale.

De asemenea, aș dori să-i mulțumesc domnului profesor Justin Taylor, care a fost coordonatorul disertației pe care am susținut-o la Școala Biblică și Arheologică Franceză de la Ierusalim și care a știut să transmită studenților preocuparea și râvna sa pentru creștinismul primar, în cadrul cursului despre Faptele Apostolilor și istoriografia creștină. Amabilitatea și rigoarea sa științifică au fost pentru studenții săi o încurajare și un model. Îi mulțumesc și pentru faptul că m-a pus în legătură cu Marcel Metzger.

În cele din urmă, țin să-i mulțumesc în mod special Părintelui René Jacob, fără de care nu aș fi avut vreodată nici gândul și nici posibilitatea de a începe aceste studii îndelungate care s-au concretizat în această lucrare. Îi mulțumesc că mi-a trezit interesul față de științele biblice și teologice, îi mulțumesc, de asemenea, atât pentru credința sa vie, plină de Duh Sfânt, cât și pentru sprijinul său neîntrerupt.

Prefață

Cum să vorbești despre harul Duhului Sfânt? Dar iată o întrebare încă și mai delicată: se poate pierde acest har? A vorbi despre asemenea subiecte poate fi o inițiativă dificilă și riscantă. Magisteriul* însuși, de la papa Grigorie al XIII-lea (1572-1585) și până la cele mai recente catehisme, se întristează și ezită atunci când se angajează în această problematică. Formulările propuse nu atrag neapărat asentimentul tuturor. Oare putem primi fără să clipim aceste afirmații din *Youcat*, catehismul Bisericii Catolice pentru tineri publicat cu prilejul Zilei Mondiale a Tineretului (2011): „Mirungerea este Taina care desăvârșește botezul și prin care primim harul Duhului Sfânt” (nr. 203)? Trebuie, prin urmare, să așteptăm mirungerea pentru a primi Duhul Sfânt? Totuși, în slujba botezului, rugăciunea care însoțește ungerea cu Sfântul și Marele Mir afirmă: „Binecuvântat ești, Doamne Dumnezeule, Atotțiitorule, Izvorul bunătăților, Soarele dreptății [...] Care și acum ai binevoit a naște din nou pe robul Tău acesta nou luminat, prin apă și prin Duh” (In 3, 5). Aceleași cuvinte sunt prezente în multe alte formulări din slujba botezului. Dar, în prezentarea sa cu privire la Taina Botezului, același *Youcat* nu pomenește despre Sfântul Duh decât vorbind despre Sfânta Treime și reproducând marginal două citate din Noul Testament despre botezul cu apă și Duh Sfânt (cf. In 3, 5; I Cor. 12, 13), ca și cum Duhul Sfânt ar fi fost rezervat doar mirungerii. Această modalitate de a prezenta botezul și mirungerea provoacă confuzie în mințile cititorilor. Prin urmare, dacă vorbim despre un botez „prin apă și prin Duh”, așa cum îl tâlcuiește Magisteriul, oare trebuie sau poate fi îmbunătățit cu ceva? Darul lui Dumnezeu de la botez nu ar fi doar parțial, în acest caz, trebuind să fie completat prin mirungere? Și dacă ar fi această situație, ce credeți despre această pastorală care, în Franța, îi convinge doar pe 12% din tinerii botezați să primească mirungerea? Nu este oare consecința acestei discipline pe care codul din dreptul canonic o înregistrase din nou în 1917 (canonul 787): mirungerea nu ar fi „un mijloc necesar pentru mântuire”. În concluzie, dacă harul Sfântului Duh este darul absolut al lui Dumnezeu (cf. Lc. 11, 13), prin înfierea pe care o realizează la botez, atunci discursurile teologice și bisericești vorbesc despre acest dar într-un mod ezitant. Desigur, este foarte greu de vorbit despre acest subiect, așa cum Hristos subliniase acest lucru în discuția cu Nicodim: „Vântul suflă unde voiește și tu auzi

*Termenul se referă la mai multe documente emise la mai multe niveluri în Biserica Catolică, de exemplu de către papi, concilii, organisme din Vatican, episcopi. Vezi: <http://www.magisteriu.ro/despre/> [n. tr.].

glasul lui, dar nu știi de unde vine, nici încotro se duce. Astfel este cu oricine e născut din Duhul” (In 3, 8).

Prin urmare, întrebarea principală în legătură cu acest subiect este următoarea: de unde vine și cum vine Duhul Sfânt prin darul oferit de Dumnezeu credincioșilor? Bisericele au dat mai multe răspunsuri la această întrebare. Încă din perioada scolastică, dar mai ales după Conciliul Tridentin (1545-1563), Biserica Latină se gândea să rezolve această problemă în mod categoric, prin aplicarea teoriei scolastice a sacramentelor. Răspunsul provenea astfel dintr-o doctrină sacramentală sistematică, mai mult apologetică decât mistagogică, care justifica numărul de șapte al Sfințelor Taine și care rezultase nu dintr-o teorie biblică sau patristică, ci dintr-o construcție filosofică, hilemorfismul. Potrivit acestui sistem doctrinar, darurile lui Dumnezeu se transmit prin sfințele slujbe, dacă ele se săvârșesc în mod valid. În plus, evoluțiile liturgice medievale confirmaseră separarea mirungerii de botez, în timp ce folosirea formulelor sacramentale de tipul „Eu” („Eu te botez”, „Eu te mirung”), în locul formulelor declarative prin care se atribuie acțiunea lui Dumnezeu („Se botează robul lui Dumnezeu”, de către Dumnezeu), sporise autoritatea clericului, ca și cum acesta era deținătorul darurilor lui Dumnezeu.

Cum se pot depăși aceste neajunsuri? Conciliul II Vatican a arătat deja calea: prin examinarea Tradiției, începând cu timpurile apostolice, pentru a vedea în care contexte creștinii generațiilor anterioare au fost călăuziți să vorbească despre darul Sfântului Duh și pentru a analiza ce au spus ei despre acest lucru. În această privință, publicarea lucrării doamnei Laurence Decousu este oportună din mai multe puncte de vedere, pentru că ea permite extinderea domeniului de cercetare, precum și reînnoirea problematicilor din aceste domenii. Prin urmare, studiul cu privire la reprimirea ereticilor în Biserica primară ne direcționează, inevitabil, către problematica harului Duhului Sfânt. Ca să rezumăm, maxima Sfântului Ciprian – „nu există mântuire în afara Bisericii” (*Epistola* 73, 21: *salus extra ecclesiam non est*) – a fost completată de o alta, a Fericitului Augustin: „Nu-L au pe Duhul Sfânt cei care se află în afara Bisericii” (*Epistola* 185, 11, 50: *Non habent itaque spiritum sanctum, qui sunt extra ecclesiam*). Reprimirea ereticilor în sânul Bisericii avea ca scop principal să înlesnească primirea darului Sfântului Duh și de către convertiți, despre care întreaga Biserica era convinsă că îl pierduseră când s-au separat sau nici măcar nu-l primiseră, născuți fiind în schismă. Acest lucru explică de ce rânduilele de reprimire în Biserică au fost confundate cu Taina Mirungerii de către generațiile ulterioare, ceea ce justifică titlul lucrării de față: *Pierderea Duhului Sfânt și redobândirea Sa în Biserica primară*.

Angajată, inițial, într-un studiu despre botez în cartea *Faptele Apostolilor*, studiu realizat la Școala Biblică de la Ierusalim, Laurence Decousu, treptat și sistematic, și-a extins domeniul de cercetare și cu privire la problemele ridicate de disputa baptismală dintre Ciprian al Cartaginei și papa Ștefan I

al Romei, de la mijlocul secolului al III-lea. Astfel, și-a îndreptat atenția asupra tratatului anonim contemporan acestei dispute, *De rebaptismate*, pe care și l-a ales ca obiect de studiu al unei teze în teologie pe care a susținut-o cu succes la Facultatea de Teologie Catolică din Strasbourg în 2004: „*De rebaptismate* și reprimirea ereticilor în Apus (din secolul al III-lea și până în secolul al IV-lea). Recurgerea la ritualurile penitențiale și baptismale”.

Laurence Decousu și-a extins cercetarea până în timpul papei Grigorie cel Mare (590-604), parcurgând aceste perioade instabile care s-au confruntat, neîntrerupt, cu valuri succesive de schisme și erezii (novațiene, donatiste și ariene), dimpreună cu ramificațiile lor. Pentru fiecare din aceste situații, Bisericile locale au organizat reprimirea celor care se pocăiau. Laurence Decousu s-a preocupat de acest subiect, inițiind de fiecare dată noi investigații. Rezultatul constă în acest vast studiu istoric pe care l-a realizat în mod metodic, prezentând pentru fiecare etapă contextul geografic, uman, civil și religios. De asemenea, a analizat cu atenție vocabularul tehnic al instituțiilor bisericesti și judecătorești, citând pe larg sursele documentare pentru a permite cititorului o abordare directă a textelor cheie. Au fost evidențiate și studiate sistematic cele mai sensibile situații ale prezenței darului Sfântului Duh, acolo unde recunoașterea acestui dar este esențială pentru comunități, și anume, primirea sau reintegrarea în Biserică a apostaziilor de către instituțiile bisericesti și judecătorești, precum și accederea la preoție.

Rezultatul este semnificativ din mai multe puncte de vedere. Printre contribuțiile sale cele mai de seamă, trebuie menționate, desigur, aceste forme de teologie sacramentală (referitoare la Sfintele Taine) determinate de reflecția cu privire la rânduielile cultice practicate de comunitățile schismatice. Fericitul Augustin este cel mai emblematic reprezentant în legătură cu acest subiect. În această privință, comparația cu sistematizările clasice apărute de-a lungul celui de-al doilea mileniu este una dintre cele mai folositoare. De fapt, în perioada scolastică și a Reformei catolice, gândirea teologică delimitase șapte *sacramenta* pe care le-a redus la numitori comuni, examinându-le plecând de la rânduielile liturgice practicate. În epocile anterioare, dimpotrivă, păstorii teologi ai Bisericii își orientaseră reflecția plecând de la iconomia mântuirii, acea *dispensatio sacramenti* din *Epistola* 3, 9, atunci când se raportau la darul Duhului Sfânt. Referindu-se la acest dar, au făcut comparații între Taine (*sacramenta*), în cazul de față, între Botez, Mirungere și Preoție. Această reflecție a fost determinată de situațiile particulare ale candidaților de care păstorii teologi erau responsabili, ca și față de mistagogie: catehumeni, apostazi reprimiți în Biserică, penitenți, clerici.

Publicațiile doamnei Laurence Decousu oferă foarte oportun soluțiile pentru o reînnoire pastorală și teologică. Instituțiile bisericesti catolice s-au fixat până la înțepenire timp de mai multe secole. Aceasta s-a petrecut, în

parte, din cauza tradițiilor reconstituite¹. Conciliul II Vatican a deschis calea unor reforme hotărâtoare, de-abia începute. Cum se poate ghida continuarea acestei misiuni, altfel decât punând în valoare învățătura despre Împărăția cerurilor, „ asemenea unui om gospodar, care scoate din vistieria sa noi și vechi ” (Mt. 13, 52). Cele noi sunt contribuțiile diferitelor culturi din zilele noastre, precum și adaptările necesare la „semnele timpurilor”. Cele vechi sunt reprezentate de lecțiile Tradiției, pe care un studiu stăruitor și atent al acestei Antichități creștine, pătrunsă încă de duhul Sfinților Apostoli, ne ajută să le descoperim. Laurence Decousu și-a adus o contribuție remarcabilă în acest sens. Sperăm ca publicațiile sale să conducă spre noi orizonturi această binevenită reflecție pastorală privitoare la unitatea botez-mirungere, precum și la marcarea căilor de unitate creștină în vederea revigorării ecumenismului. Dar în acest domeniu va fi necesară o reînnoire, pentru că relațiile dintre Bisericile despărțite au devenit, incontestabil, mult mai pașnice decât în timpul Sfinților Părinți.

MARCEL METZGER,
Profesor emerit la Universitatea din Strasbourg

¹ Titlul unei apariții recente a *Revistei de Drept canonic*, 62/1, care se referă exact la această problematică: *Tradiția reconstituită*.